

A gondolat természete: intuicionizmus vagy szimbolizmus?¹

Ambrus Gergely

Bevezetés

Az analitikus elmefilozófiában és a kognitív tudományban széles körben elfogadott elképzelés szerint az elme „kétosztatú”, két ontológiailag független elme-részből, a „fenomenális elméből” és a „kognitív elméből” tevődik össze. Ez a kétosztató kép egyben elkötelez a gondolat természetére vonatkozó bizonyos elképzelések mellett, amelyeknek közös jegye, hogy a gondolatok lényegi tulajdonságai objektívek, harmadik személyű nézőpontból hozzáférhetők. A kétosztatú elképzelés kialakulása és rögzülése a 20. századi elmefilozófiában hosszabb történeti folyamat eredménye, aminek a feltárása érdekes feladat, különösen annak a fényében, hogy valójában meglehetősen implauzibilis elképzelésről van szó. Ebben a tanulmányban azonban nem erre teszek kísérletet, hanem (1) azt vizsgálom, a kétosztatú kép hogyan illeszkedik a gondolat természetére vonatkozó nagy értelmezési hagyományokba, és (2) prezentálok egy érvet, amely, ha sikeres, aláássa ezt a képet.

A kétosztatú elképzelés lényege, hogy az elme kognitív állapotai és folyamatai nem, vagy nem lényegileg fenomenálisak. Azaz elvileg minden tisztán kognitív gondolkodási folyamatunk ugyanúgy mehetne végbe akkor is, ha egyáltalán nem rendelkeznenk semmilyen fenomenális élménnyel. A kétosztatú elképzelés szemléletes és sokak filozófiai ízlése számára abszurd következménye, hogy megengedi az ún. fenomenális zombik lehetőségét, tehát olyan ember-utánpotokét, amelyek túl azon, hogy ugyanúgy viselkednek, mint ember-ikreik, akiknek fizikai hasonmásai, ugyanolyan tartalmú gondolatokkal is rendelkeznek.²

A kétosztatú elme hipotézise manapság általában a gondolkodás, a kogníció komputacionalista elképzelésével jár párban, valójában azonban a gondolat többféle értelmezésével is kompatibilis, amelyek ugyanakkor egy nagyobb csoportba sorolhatók. Az alábbiakban a gondolat természetével kapcsolatos két nagy hagyományt fogok vizsgálni, amelyeket átfogóan a gondolat „intuicionista” és „szimbolista” megközelítésének nevezek. Az elme kétosztatú felfogásai a szimbolista megközelítéssel illeszkednek. Először röviden bemutatom a két nagy elmélet-csoport erőseit és gyengeségeit, felsorolom a mellettük és ellenük szóló legfőbb érveket és motivációkat. Ezután bemutatok egy általános érvet a szimbolista felfogás ellen, amely egyben az elme kétosztatú felfogása ellen és az intuicionista elmélet mellett is szól.

1. A gondolat intuicionista és szimbolista megközelítése

A gondolat illetve a gondolatokat alkotó fogalmak természetéről sokféle értelmezéssel találkozhatunk a filozófia történetében, de ezek jelentős része elhelyezhető az alábbi taxonómiában.

¹ A jelen íráshoz vezető kutatást az OTKA K76865 számú pályázata támogatta.

² Kivéve esetleg az ún. direkt fenomenális hiteket. Vö. Chalmers (2003).

Táblázat. A fogalom intuicionista és szimbolista megközelítése

Elmélet	Reprezentacionalisták	Nem-reprezentacionalisták
Intuicionisták	A-ról fogalommal rendelkezni: valamilyen R relációban állni A egy mentális reprezentációjával (Descartes)	A-ról fogalommal rendelkezni: valamilyen R' relációban állni A -val (Brentano, realista Russell, Moore)
Szimbolisták	A-ról fogalommal rendelkezni: képesnek lenni az „ A ” mentális szót megfelelően használni (Sellars, korai Fodor, fogalmi szerep szemantika)	A-ról fogalommal rendelkezni: képesnek lenni az „ A ” természetes nyelvi szót megfelelően használni (logikai behavioristák, Carnap, Ryle, Ayer)

Az intuicionista felfogások az R vagy az R' relációt általában a látással analógnak tekintik, intellektuális szemléletről, lelki szemeinkkel látásról beszélnek. A szemléleti megközelítések mind *lényegileg elsőszemélyűek*, akár aktus-tárgy szerkezetüként fogják fel az intencionális állapotokat, mint, úgy tűnik, Brentano (1874), akár aktus-tartalom-tárgy szerkezetüként, mint Twardowski (1894), akár pusztán adódás szerkezetüként mint a neutrális monista Mach, James és Russell.³ A szimbolista megközelítések szerint a fogalmakkal rendelkezés, és lévén, hogy a gondolatokat fogalmak alkotják, a gondolatokkal rendelkezés is, mentális vagy természetes nyelvi szimbólumok megfelelő használatára való képesség. A szimbólumok használatának képessége viselkedési képesség, így a szimbolista megközelítések nem hivatkoznak az elsőszemélyű perspektívára, *lényegileg harmadikszemélyűek*. Az alábbiakban vizsgálandó kérdés, hogy vajon az intuicionista vagy a szimbolista megközelítés ad jobb képet a fogalommal, gondolattal rendelkezés természetéről?

Mindkét felfogás mellett szólnak hétköznapi és filozófiai intuíciók. Az intuicionista elképzelés, miszerint a gondolat lényege *a tudat valamire irányulása, prima facie* kézenfekvő. A szimbolista elképzelés, amely szerint természetes nyelvi, vagy mentális/agyi *szimbólumok* megfelelő *használatára* való képességről van szó, nem elégíti ki ezt az intuicionista alapfeltételezést, tudniillik (szándékosan) nem hivatkozik a tudatra. Ugyanakkor a gondolkodás gyakran valamilyen szimbólumok használatával történik, például amikor matematikai jelekkel hajtunk végre műveleteket, vagy a „belső beszédben”, amikor elménkben nyelvi fogalmazzuk meg gondolatainkat. A szimbolista értelmezést támasztja alá az is, hogy bizonyos kognitív folyamatainkat, így a beszédértést vagy a tárgy-észlelését a legjobb mai magyarázó elméletek (introspektíve nem tudatosítható) szimbólumokon végzett műveletekként fogják fel. Másfelől, hogy ilyen kognitív teljesítményeket komputer, robotok tehát *elsőszemélyű nézőpont nélküli rendszerek* is képesek produkálni; ez pedig amellet szól, hogy a gondolkodásnak mégsem lényegi tulajdonsága a tudat irányulása valamilyen tárgyra.

Intuíciónk szerint azonban különbség van aközött, hogy jelekkel pusztán bizonyos szabályok szerint műveleteket végzünk, vagy pedig értelmesen gondolkodunk. Ez a különbség megragadható abban, hogy amikor gondolkodunk, gondolataink valamilyen

³ Lásd Mach (1886/é.n.), James (1904/1981), Russell (1915) és Russell (1919).

tárgyra irányulnak; amikor pedig szimbólumokban gondolkodunk, akkor a tárgyakat a szimbólumok közvetítésével, a szimbólumokon keresztül ragadjuk meg. A szimbólumok pusztán szabályok szerinti manipulációja, úgy tűnik, nem elégséges a gondolkodáshoz, a szimbólumok által prezentált tárgyat is meg kell ragadnunk valahogy. Másfelől viszont elménk pusztán irányulása egy tárgyra vagy mentális reprezentációra sem tűnik elégségesnek annak a leírásához, hogy rendelkezünk egy fogalommal, azaz *értjük* a fogalmat. Kézenfekvő, hogy akkor értünk egy fogalmat, ha tudjuk használni, azaz ha tudjuk, milyen körülmények között adekvát az alkalmazása. Ezt az intuíciót jobban megragadja a szimbolista elképzelés.

2. Az intuicionista és a szimbolista gondolat-értelmezésekkel kapcsolatos fő megfontolások

A gondolat kétféle értelmezése mellett és ellen a fenti intuíciókon túl számos nagyhatású filozófiai érv is született, amelyek közül kiemelnék néhányat.

Az intuicionizmus elleni érveket két csoportra oszthatjuk aszerint, hogy a gondolat tárgyával vagy a gondolati aktussal kapcsolatos problémákra fókuszálnak. Ami a tárgyat illeti: a reprezentacionalista intuicionisták fő problémája Descartes-tól John Stuart Mill-ig, hogy a gondolatok mentális reprezentacionalista elméletét az idealizmus és a szkepticizmus kihívása fenyegeti. Ezek a vádpontok szerepeltek a pszichologizmus realista bírálói, például Husserl listáján is, másfelől Russell és Moore századeleji realista felfogását, a brit idealizmussal való szakításukat is motiválták.⁴ A realista, nem-representacionalista intuicionisták számára viszont a nem létező tárgyakra, a négyszögletű körre, a jelenlegi francia királyra és más hasonlókra vonatkozó gondolatok jelentettek komoly kihívást. A probléma kezelésének egyik módja a Meinong-i „hiperrealizmus” volt, ami szerint minden tárgy, ami proposíció részét képezheti; a másik az ontológiai takarékoság Russell-i útja, a logikai elemzés (a leírások illetve a logikai konstrukciók módszere) által nélkülözhetőnek nyilvánított entitásokról való lemondás.

A gondolati aktusok létezését számos elme-felfogás tagadja. Az aktusok olyan értelmezését, amelyek feltételezik valamilyen szubsztanciális én létezését, akinek az aktusairól van szó, értelemszerűen minden a szubsztanciális én létezését tagadó elmélet elveti. Sokféle ilyen elképzelés született Hume óta. „Az én menthetetlensége” hangsúlyosan megjelenik már a századfordulós neutrális monizmusban (Mach, James, az amerikai realisták és Russell), a 20. században pedig mondhatni közmegegyezés volt a logikai empiristák és a naturalisták között. Ugyanakkor a mentális aktusok létezését fenn lehet tartani a szubsztanciális én tagadása mellett is: Russell például 1914 és 1918 között ilyen állásponton volt.

1918-ra azonban Russell is elvetette a mentális aktusok létezését is. Abból indult ki, hogy a mentális aktusok létezése feltételezi a mentális tartalom létezését: a tartalom a mentális aktusok tulajdonsága, ami azt jellemzi, ahogy az aktus tárgya adódik. Azt állította, sem empirikus, sem a priori bizonyítékok nem szólnak a mentális tartalom létezése mellett. Egyfelől introspekcióban nem vagyunk tudatában a mentális tartalom tulajdonságainak, akik azt állítják, igen, a gondolat elmén kívüli tárgyának tulajdonságait vélik tévesen mentális tartalomnak, a tárgy megragadása tulajdonságainak. Másfelől a

⁴ Vö. pl. Moore (1899), Moore (1903), Russell (1903) § 427. „Lotze’s three kinds of Being”.

mentális tartalom létezése melletti felhozott a priori érvek sem perdöntőek. Ezek az érvek két fajták: vagy az illuzórikus észlelést vagy a nem-létező tárgyakra vonatkozó gondolatokat magyarázzák a mentális aktusok tartalmára hivatkozva. Azonban, Russell szerint, ezek a jelenségek magyarázhatók a mentális tartalom feltételezése nélkül is.⁵

A szimbolizmus nagyhatású bírálatai az elme komputációs elmélete ellen fogalmazódtak meg. A gondolat szimbolista értelmezésével szembeni alapvető intuíció lényege, hogy a szimbólum-kezelő viselkedés önmagában nem elégséges a valódi gondolkodás megragadásához. *Prima facie* lehetségesnek tűnik a szituációnak megfelelő nyelvi viselkedés kivitelezése egy diskurzusban (a megfelelő mondatok, szavak használata),⁶ másfelől a gondolatnyelvi szimbólumok szabályoknak megfelelő használata, *értelem* jelenléte *nélkül* is – a behaviorista és a komputacionista elképzelés a kognitív folyamatokról tehát nem lehet helyes.⁷ Ezt az intuíciót élesítik ki az elme számítógép-elméletére irányítva Searle „kínai szoba” és „kapcsolati elv” érvei. Véleményem szerint azonban ezek egyike sem sikeres. Röviden: Searle érvei a gondolkodás komputációs felfogása ellen *előfeltételezik*, nem bizonyítják, hogy a gondolat szimbolista értelmezése téves.

Miért? Nos, a „kínai szoba” gondolatkísérlet kapcsán megfogalmazott Searle-i tézis, miszerint „a szintaxis nem generál szemantikát”, még a reprezentációs tartalom rögzítésének valamilyen oksági elméletével kiegészítve sem,⁸ azon a kiinduló feltevésen alapul, hogy amit a „kínai szoba” lakója csinál, az nem kínai nyelven való gondolkodás. Mivel nem tudja, mit jelentenek az általa kezelt szimbólumok, így nem is gondolkodhat – hiszen gondolkodni csak úgy lehet, ha tudjuk, miről gondolkodunk. A probléma az, hogy ez *petitio principii*, hiszen a szimbolista felfogás szerint tudni egy szimbólum jelentését *semmi más* mint képesnek lenni a szimbólumokat megfelelő módon használni. Erre pedig képes a kínai szoba.

A „kapcsolati elv” érv viszont azt állítja, egy szimbólum csak akkor rendelkezhet eredeti intencionális tartalommal, ha introspektíve tudatosítható. Az érv két fő premisszája a következő:

- (1) Különbség van eredeti és ersatz intencionalitás között.⁹
- (2) Ez a megkülönböztetés semmi másra hivatkozva nem tehető meg, mint a potenciális tudatosíthatóságra.

(1)-et Searle érvelés nélkül elfogadja. (2) melletti érvének lényege, hogy az intencionális állapotoknak van ún. aspektuális alakuk, amivel viszont csak tudatos állapotok

⁵ Russell-nek vannak további érvei is amellett, hogy az aktusok nem léteznek. Ehhez lásd pl. Ambrus (2013).

⁶ Vö. Esti Kornél és a bolgár kalauz esetével. Kosztolányi (2011) 9. fejezet „Melyben a bolgár kalauzzal cseveg bolgárul, s a bábéli nyelvzavar édes rémületét élvezi”.

⁷ Az alábbiakban csak a szimbolizmus komputacionalista változatát vizsgálom, mert úgy vélem, a logikai behaviorizmus és a komputacionalizmus vitájában a komputacionalizmus győzött, így a szimbolista elméletek közül elég ezt vizsgálni.

⁸ Vö. például Fodor aszimmetrikus függés elméletével, Fodor (1987) és Fodor (1990).

⁹ Az „ersatz intencionalitás” nem valódi, „mintha-intencionalitás”; olyan antropomorfizáló beszédmódokban ragadható meg, amelyekben intencionális fogalmakat alkalmazunk valamilyen – előfeltevésünk szerint – intencionalitással nem rendelkező dolog viselkedésének a leírásában. Például: a napraforgó a Nap felé fordul, mert több fényre *vágyik*.

rendelkezhetnek. Nos, ami (1) illeti: a szimbolista megközelítés szerint nincs értelme a valódi és az ersatz intencionalitás megkülönböztetésének. (2)-re pedig azt válaszolhatjuk, hogy az aspektuális alak fogalma ambivalens, de ha az állapothoz kapcsolódó valamilyen kvalitatív minőségként értjük, ahogy, úgy tűnik, Searle érti, akkor újfent *petitio principii*-t követünk el, hiszen a szimbolista felfogás definíció szerint nem tekinti úgy, hogy a fogalommal, gondolattal rendelkezés valamiféle szubjektív minőségeket involvál, illetve hogy a reprezentációs tartalom elsőszemélyű nézőpontból adódik.

Az elme kiterjedtsége és a szimbolizmus elleni érv

Az alábbiakban egy másfajta érvet szeretnék kifejteni a szimbolizmussal szemben.¹⁰ Az érv szerkezete a következő.

- (1) Egy partikuláris gondolat individuálható.
- (2) Egy partikuláris gondolatot csak egy partikuláris elmére hivatkozva lehet individuálni.
- (3) Egy partikuláris elmét konstituáló állapotok kizárólag azok, amelyek (potenciálisan) introspektíve tudatosíthatók, azaz amelyekhez van elsőszemélyű hozzáférés.

1. Konklúzió

Egy állapot gondolat mivoltának feltétele, hogy (potenciálisan) elsőszemélyű nézőpontból hozzáférhető legyen.

2. Konklúzió

Ez egyben az intucionizmus mellett is szól, hiszen aszerint az elsőszemélyű hozzáférés a gondolat lényegi jegye.

A premisszák a következő módon igazolhatók. (1) triviálisan igaz: egy *partikuláris* gondolat létezésének feltétele, hogy más gondolatoktól elkülöníthető legyen, különben nem lenne partikuláris entitás. (2) Ha egy partikuláris gondolat több elme része is lehetne, akkor az elméket nem lehetne egymástól elkülöníteni, "két elmének" lehetnének átfedő tartományai. (3) Az olyan gondolat felfogások, amelyek szerint a gondolat természetének nem lényegi tulajdonsága az elsőszemélyű hozzáférhetőség (tipikusan a szimbolista gondolatfelfogások ilyenek), megengedik az elme kiterjedtségét. Az elme kiterjedtsége azonban téves. Nézzük részletesebben.

A „kiterjedt elme” hipotézis

Az ún. „kiterjedt elme” hipotézist Clark és Chalmers (1998) fogalmazta meg. Tézisük lényege, hogy elménk kiterjedhet testünk határain kívülre is: bizonyos hitek, amelyek valamilyen számítástechnikai eszközben, például egy notebookban, tehát *testünkön kívül*, vannak tárolva, elménk részei lehetnek. Mégpedig szó szerint, nem valamilyen metaforikus értelemben. A hipotézist Clark és Chalmers a következő gondolat kísérlettel illusztrálja.

¹⁰ A szimbolizmus elleni következő gondolatmenet bizonyos részeiben támaszkodik Brie Gertler érveire az ún. "szűk elme" felfogás mellett, lásd Gertler (2007).

Képzeljünk el egy férfit, Otto-t, aki Alzheimer-kórban szenved, ezért amikor olyan információkra tesz szert, amilyeneket az egészséges emberek automatikus megjegyeznek, például hogy bizonyos épületek hol találhatóak lakóhelyén, feljegyzi ezeket a notebookjába. Amikor pedig később szüksége van ezekre az információkra, utánanéz a notebookban. Így például amikor Otto értesül arról, hogy a New York-i Modern Művészetek Múzeumában kedvenc festője állít ki, elhatározza, hogy elmegy és megnézi a kiállítást. Betegsége miatt azonban nem emlékszik, hol a múzeum. Ezért először utánanéz a notebookjában a megfelelő információnak, majd elindul az 53. utca felé.

A kiterjedt elme hipotézis szerint az Otto notebookjában tárolt információ, miszerint a Modern Művészetek Múzeuma a New York-i 53. utcában található, Otto állandó hiteinek egyike: ez azt jelenti, Otto hiteinek tárolóhelye és így elméje kiterjed testén kívülre.

Nos, abban a feltevésben, hogy Otto gondolkodási folyamataiban szerepet játszhatnak a laptopjában tárolt információk, nincs semmi különleges. De vajon mi szól amellett, hogy ezek a testen kívül tárolt információk Otto *elméjének a részei*? Clark és Chalmers a következőkre hivatkoznak.

- (1) A koponya és a bőrfelület mint a mentális állapotok lehetséges tárolási helyének a határa, *akcidentális*.
- (2) *A fenomenológiai különbség lényegtelen* aközött, ahogy Otto a notebookban tárolt és az agyában tárolt hitekhez fér hozzá, abból a szempontból, hogy Otto hiteiről van szó.
- (3) A notebookban tárolt információk *ugyanazt a szerepet* töltik be Otto *viselkedésében*, mint az agyában tárolt hitek.
- (4) A notebookban tárolt hitek alapján olyan *valódi cselekvéseket* lehet végrehajtani, amelyek *Otto cselekedetei* (pl. Otto cselekedete, hogy elmegy a Modern Művészetek Múzeumába).

Az (1)-(4) állításokat természetesen mind kétségbe lehet vonni. Vegyük azonban észre, hogy a hitek funkcionalista, szimbolista felfogása mellett mind kézenfekvőek. (Clark és Chalmers funkcionalista a hitekkel kapcsolatban, így ezt nem is hangsúlyozzák külön.) Nézzük sorban.

(1) szinte definíció szerint igaz az elmeállapotok funkcionalista értelmezése mellett, hiszen a funkcionalizmus szerint a mentális állapotokat egy absztrakt oksági szerep hálózatban betöltött helyük határozza meg, a megvalósító közegtől függetlenül, és ilyenformán attól is, hogy egy oksági szerep hálózat, amely egy partikuláris elmét definiál, egyetlen emberi testen belül valósul meg, vagy a megvalósító rendszernek vannak a testhez képest külső részei is.

(2) Természetesen van fenomenológiai különbség aközött, ahogy Otto az agyában tárolt és a notebookjában tárolt hiteihez fér hozzá: az előbbi esetben a hozzáférés direkt, hiteit közvetlenül be tudja hívni a tudatába, az utóbbi esetben közvetett, a notebookon műveleteket kell végrehajtania és érzékszervi észlelés is szükséges hozzá. A funkcionalizmus szerint azonban, tekintetben, hogy egy hit egy bizonyos személy hite-e, nem az a lényeges, hogy közvetlenül vagy közvetve, introspekció vagy észlelés révén férünk hozzá. Hanem az, hogy (i) a hit konzisztens-e más hiteinkkel (legalább annyira, mint az agyunkban tárolt hitek), (ii) azonnal hozzáférhető-e, (iii) automatikusan

elfogadott-e, és (iv) azért van-e tárolva, mert korábban az illető személy tudatosan elfogadta azt. Ezeket a feltételeket pedig az Otto notebookjában tárolt hitek is teljesítik.

(3) A funkcionalizmus szerint a hitek funkcionális szerepe nem függ a megvalósító közegtől, így a notebookban tárolt információk *ugyanazt a szerepet* töltik be Otto *viselkedésében*, mint az agyában tárolt információk (például az az információ, hogy a múzeum az 53. utcában van, azt okozza, hogy Otto az az 53. utcába megy, akár a notebookban, akár Otto agyában van tárolva).

(4) A funkcionalizmus szerint annak, hogy egy cselekedet egy bizonyos személy cselekedete legyen, az a feltétele, hogy az illető személy által korábban tudatosan elfogadott hitek és szándékok okozzák. Ezek a feltételek teljesülnek az Otto notebookjában tárolt hitekre is. Az viszont, hogy a cselekedet kivitelezésében kizárólag egy bizonyos organikus test vegyen részt, önkényes követelmény a funkcionalizmus szerint.

Ellenvetések a kiterjedt elme hipotézissel szemben

Az alábbiakban néhány ellenvetést tárgyalok a „kiterjedt elme” hipotézissel szemben.

1. Az *„ugyanolyan hozzájárás”* ellenvetés. A notebookban tárolt állandó hitek nem lehetnek Otto hitei, mert *mások ugyanolyan módon* férhetnek hozzájuk, mint ő maga. Márpedig saját hiteinkhez másképp férünk hozzá mint más emberek, tudniillik közvetlenül, elsőszemélyű nézőpontból. Clark és Chalmers szerint azonban annak, hogy egy hit egy bizonyos személyé, nem az a feltétele, hogy más módon fér hozzá a hithez, mint más személyek, hanem a fenti (i)-(iv) feltétel. Az Otto notebookjában tárolt hit arról, hogy a Modern Művészetek Múzeuma az 53. utcában van, nem lesz Helmut hite attól, hogy Helmut is utána tud nézni a notebookban, ha egyszer a hit nem azért lett a notebookban rögzítve, mert Helmut korábban tudatosan elfogadta, hogy a múzeum az 53. utcában van, mert automatikus elfogadja azt az információt, hogy a múzeum az 53. utcában van, amint észleli a notebook képernyőjén kiírva, és így tovább.

2. A *„cselekedetek alanya”* ellenvetés. Tegyük fel, hogy Bécsbe akarok utazni, a Modern Művészetek Múzeumába (a „The Art of Artificial Life” kiállításra). Ugyanakkor szeretnék frissen megbirkózni az intellektuális kihívással, ezért a következőket teszem: betáplálom a kiindulási pozíciómat és az úticélmomat a GPS-be, átadom a volánt a robotsofőrnek, majd a hátsó ülésen álomba merülök. A GPS megtervezi az útvonalat, a robotsofőr pedig követi a GPS utasításait, mint például: „a következő kereszteződésnél fordulj balra”, „a következő benzinkútnál vegyél autópályamatricát”, „lassíts, túl gyorsan mész”, stb. Majd körülbelül két óra múlva a Museum Quartier-nál ébredem.

Kérdés: vajon az én cselekedetem volt-e a Bécsbe utazás? A kiterjedt elme hipotézis ellenfelei szerint nem, hiszen álomban nem vagyok képes cselekedni. A kiterjedt elme hipotézis szerint azonban igenis én cselekszem. Hiszen a különbség akcidentális aközött, hogy az én testem hajtja-e végre a GPS utasításait vagy a robotsofőré; illetve aközött is, hogy megterveztem a GPS-sel az útvonalat és követem a GPS utasításait, vagy hagyományos módon, a térkép alapján, saját agyam segítségével tervezem meg az útvonalat, és saját testem, érzékszerveim és végtagjaim segítségével vezetem el a kocsit a

Bécsig. A két nézet közötti döntés azon múlik, feltétele-e annak, hogy egy cselekedetet egy bizonyos személy hajt-e végre, hogy az illető személy *teste* kivitelezi-e azt. A funkcionalizmus szerint ez nem feltétel.

3. *“A cselekedetek proliferációja” ellenvetés.* A kiterjedt elme hipotézis egy másik következménye, hogy egy személy egyidejű cselekedetei számának nincs korlátja: egyidejűleg sok tettet is végrehajthatok. Számos cselekedet végrehajtásához megvannak a feltételek az elmémben, abban az értelemben, hogy szándékozom őket végrehajtani és a releváns hiteknek és képességeknek is birtokában vagyok. Például szándékozom a bécsi kiállításra utazni, és a megfelelő hiteknek és képességeknek is a birtokában vagyok. De ezen kívül még szándékozhatok Rómában kávézni, Havannában szivarozni, Kamcsatkában hegyet mászni, Katmanduban meditálni – sok egyéb mellett. Mindezen szándékokat végre tudom hajtani – de nem egyidejűleg!

A kiterjedt elme hipotézis szerint viszont nincs elvi akadály annak, hogy ezeket a tetteket *egyidejűleg* hajtsam végre. Hiszen nincs semmi elvi akadály annak, hogy ne csak egy, hanem több *robot* „*végrehajtószervem*” is legyen, egy időben több helyen: Bécsben, Rómában, Kubában, Nepálban ... A kiterjedt elme hipotézis szerint tehát nincs elvi határa annak, hogy egy időben több helyen több tettet hajtsak végre.

A cselekedetek proliferációja azonban tarthatatlan, mert *felszámolja az én fogalmát*. Megengedi ugyanis, hogy egy partikuláris elme *egyszerre* sok helyen legyen, és sok (akár egymással ellentétes hatású) cselekedetet is végrehajtsa. Ez nyilvánvalóan nem egyeztethető össze az én egységének feltevésével.

Úgy tűnik, elsősre legalábbis, a proliferáció lehetőségét csak úgy blokkolhatjuk, ha megköveteljük, hogy egy cselekedet csak akkor egy bizonyos személy cselekedete, ha kizárólag az illető teste kivitelezi. Feljebb azonban láttuk, hogy a funkcionalizmus nem követeli ezt meg.

5. Konklúziók

Az eddigi eredményeket egy trilemma formájában fogalmazhatjuk meg. Vagy

(A) Elfogadjuk az elme szimbolista-komputacionalista felfogását, és ebből kifolyólag a kiterjedt elme hipotézist is.

Vagy

(B) Megköveteljük, hogy egy cselekedet csak akkor egy bizonyos személy cselekedete, ha kizárólag az illető személy teste hajtja végre, kizárólag a bőrön és koponyán belüli mechanizmusok kivitelezik.

Vagy

(C) Megköveteljük, hogy egy gondolat csak akkor egy bizonyos elme része, ha az elme elsőszemélyű nézőpontból hozzáfér a gondolathoz.

Ahogy én látom, (A)-t nem fogadhatjuk el, mert a cselekedetek proliferációjának lehetősége következik belőle, ez pedig az én „multiprezenciáját” és ezáltal az én egységének felszámolódását eredményezi. Ez szerintem abszurd következmény. Vegyük

figyelembe ugyanis, hogy az elme „multiprezenciája” nemcsak a szubsztanciális én létezését tagadja, és nem is csak az én időn keresztüli egységét, hanem az elmék szinkron individuálhatóságát is, tehát azt, hogy egy bizonyos időpillanatban a világban elkülöníthetők egymástól individuális én-ek.

(B) választásával nem kell elfogadnunk az elmék kiterjedtségét, és az egységes én felszámolódását sem. Azonban (B) önmagában implauzibilisnak tűnik, függetlenül attól, hogy funkcionalisták vagyunk-e vagy sem. Számos esetben alkalmazunk külső eszközöket cselekedeteink végrehajtására, köztük olyan intelligens eszközöket is, amelyek komputációs teljesítménye ugyanazt a funkciót tölti be egy cselekedet megtervezésében és kivitelezésében, mint saját agyunk: a GPS és a robotsofőr éppen ilyenek. Nem világos, hogy az ilyen intelligens protéziseket felhasználó cselekedetek miért csak akkor számítanának saját tettünknek, ha a testünkön belül működnének. Tehát (B)-t sem fogadhatjuk el.

Így a (C) opció marad: csak az olyan hitek és más információhordozó állapotok alkotják egy partikuláris elme részét, amelyek elsőszemélyű nézőponttól hozzáférhetők. Természetesen (C) erősen korlátozza, hogy mi tartozhat egy elméhez: nemcsak Otto notebookjának tartalmát zárja ki Otto elméből, hanem az *Otto agyában végbemenő* olyan komputációs folyamatokat is, amelyek nem hozzáférhetők számára elsőszemélyű nézőpontból. E felfogás szerint, amelyet Gertler nyomán „szűk elme” hipotézisnek nevezhetünk, kognitív, információ-feldolgozó folyamataink jelentős része nem mentális. A szűk elme hipotézis nyilvánvalóan további alátámasztásra szorul, hiszen szembemegy a kognitív tudományok általános elmeképével (mi több, Freud elmeképével is). Mindazonáltal szerintem védhetőbb, mint az elme kiterjedtségének hipotézise.

A szűk és a kiterjedt elme hipotézis közötti vita és a gondolat intuicionista és szimbolista értelmezése közötti vita kapcsolata a következő. A kiterjedt elme hipotézis hamisságából következik a (komputacionalista) szimbolizmus hamissága. A kiterjedt elme hipotézis alternatívája, a szűk elme hipotézis a gondolat intuicionista felfogásával illeszkedik, hiszen a szűk elme hipotézis szerint egy állapot mentális mivoltának kritériuma az elsőszemélyű hozzáférés, ez pedig a gondolat minden intuicionista felfogásának része. A kiterjedt elme hipotézist elvető érv tehát azt támasztja alá, hogy a gondolat szimbolista értelmezése nem lehet helyes, az intuicionizmus valamilyen változatát kell elfogadnunk.

Záró megjegyzések

Befejezésül két kérdés. Az egyik, hogy mi a kapcsolat a kiterjedt elme hipotézisre hivatkozó érv és Searle „kapcsolati elv” érve között. Nos, Searle szerint a kapcsolat az intencionalitás (azaz a valódi gondolatokkal rendelkezés) és az introspektív tudatosság között az, hogy az introspektív tudatosság *az egyetlen kritérium*, ami alapján a valódi és az ersatz intencionalitás megkülönböztethető. Ez az érvelés azonban *petitio principii*-t követ el: a valódi és az ersatz intencionalitás megkülönböztetése ugyanis csak az intuicionizmus elfogadása mellett értelmes, a szimbolizmus mellett nem. Ezzel szemben a kiterjedt elme hipotézis tagadására alapozott érv *az elmék egységének és individualitásának* a feltevésére alapozza az intencionalitás és az (elsőszemélyű) tudatosság közötti kapcsolatot.

A másik kérdés, hogy vajon nincs-e mégis hiba az érvelésben. Felvethető például, hogy az érv (2) premisszáját, tudniillik hogy egy partikuláris gondolatot egy partikuláris elmére hivatkozva individuálunk, a szimbolistáknak nem feltétlenül kell elfogadniuk. A komputacionalista-szimbolista elképzelés megengedheti, hogy egy állapot gondolat mivoltának az legyen a kritériuma, hogy az állapot egy bonyolult („intelligens”) cselekvés oka, függetlenül attól, hogy értelmes-e a cselekvést egy meghatározott alanynak (egy partikuláris én-nek, elmének) tulajdonítani, vagy sem.¹¹

Nos, szerintem (2)-t nem adhatjuk fel, mert ezzel egy olyan metafizikai elképzelés mellett köteleznénk el magunkat, amely szerint *a partikuláris gondolatok* olyan végső létezők, amelyek „szétszórva” léteznek a világban, anélkül, hogy bármilyen egységként felfogható alanyhoz kapcsolódnának. Egy ilyen metafizikai kép, amely szerint a szellemi világ nem tagolódik individuális elmékre, nem feltétlenül ellentmondásos, azonban annyira távol van a gondolat természetére vonatkozó kiinduló intuícióinktól, hogy nem tekinthető eredeti gondolat fogalmunk értelmezésének, inkább egy új, másféle gondolat-fogalomnak.

IRODALOM

- Ambrus, Gergely (2013). „Russell útja Brentano-tól és Meinong-tól a neutrális monizmusig”, *Világosság*, 2013 (megjelenés alatt).
- Ayer, Alfred Jules (1947): *Thinking and Meaning*, H.K. Lewis, London.
- Block, Ned (1998): „Conceptual Role Semantics”, in Craig, Edward (szerk.): *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Routledge, London.
- Brentano, Franz (1874): *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Duncker–Humblot, London.
- Carnap, Rudolf (1955): „Meaning and Synonymy in Natural Languages”, *Philosophical Studies*, 6/3. 33–47.
- Carnap, Rudolf 1956. „On Belief Sentences: Reply to Church”, in: Carnap, Rudolf (1947/1956): *Meaning and Necessity*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Chalmers, David (2003): „The Content and Epistemology of Phenomenal Belief”, in: Smith, Quentin –Jokic, Aleksandar (szerk.): *Consciousness: New Philosophical Perspectives*. Oxford University Press, Oxford, 220-272.
- Clark, Andy – Chalmers, David (1998): „The Extended Mind”, *Analysis* 58/1. 7-19
- Fodor, Jerry (1975): *The Language of Thought*. Cambridge MA, Harvard University Press.
- Fodor, Jerry (1987): *Psychosemantics*. MIT/Bradford, Cambridge MA.
- Fodor, Jerry (1990): *A Theory of Content and Other Essays*. Cambridge MA, MIT/Bradford.
- Gertler, Brie (2007): „Overextending the Mind?”, in: Gertler, Brie –Shapiro, Lawrence (szerk.): *Arguing About the Mind*. Routledge, London.

¹¹ Sőt, esetleg az is felvethető, hogy (2) elfogadásának az egyetlen igazolható motivációja, hogy úgy gondoljuk, csak azt tekinthető egy partikuláris elme alkotórészének, amihez elsőszemélyű nézőpontból hozzáfér. Ha ez így lenne, akkor a szimbolizmus ellen a kiterjedt elmékre hivatkozó érv is *petitio principii*-t követne el. Én azonban nem látom ezt az összefüggést megalapozottnak, az elmék elkülönültségét számos tényező miatt gondoljuk magától értetődőnek, nem csak az egymástól elkülönt elsőszemélyű persektívák létezése miatt.

James, William (1904/1981): „Létezik-e ‘tudat’?” in, Szabó, András Görgy (vál.): *Pragmatizmus*. Gondolat, Budapest.

Kosztolányi, Dezső(1933/2011): *Esti Kornél*. Kalligram, Pozsony.

Mach, Ernst (1886/é.n.): *Az érzetek elemzése*. Ford. Erdős Lajos. Franklin, Budapest.

Moore, George Edward (1899): „The Nature of Judgement”, *Mind* 8/1. 176-93.

Moore, George Edward (1903/1981): „Az idealizmus cáfolata”, in: *A józan ész védelmében és más tanulmányok*. Magyar Helikon, Budapest.

Russell, Bertrand (1903): *Principles of Mathematics*. Routledge, London.

Russell, Bertrand (1915/1956): „On the Nature of Acquaintance”, in: Marsh, Robert C. (szerk.): *Logic and Knowledge*. Allen and Unwin, London.

Russell, Bertrand (1918-19/1956): „The Philosophy of Logical Atomism”. In Marsh, Robert C. (szerk.): *Logic and Knowledge*. Allen and Unwin, London.

Russell, Bertrand (1919): „On Propositions: What They Are and How They Mean”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary Volume 2. 1–43.

Ryle, Gilbert (1949/1974): *A szellem a fogalma*. Ford. Altrichter Ferenc. Gondolat, Budapest.

Twardowski, Kazimiers (1894/1982): *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen*. Philosophia Verlag, Wien–München.

Searle, John R. (1980/1996): „Az elme, az agy és a programok világa”, in: Pléh, Csaba (szerk.): *Kognitív tudomány*. Osiris, Budapest.

Searle, John R. (1990): „Consciousness, Explanatory Inversion and Cognitive Science”, *Behavioral and Brain Sciences*, 13. 585-642.

Sellars, Wilfrid S. (1956): „Empiricism and the Philosophy of Mind”, *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 1. 253-329.